

## SEKCIJA: ETNOLOGIJA I MEDIJI VODITELJ: ALEKSEJ GOTTHARDI-PAVLOVSKY

### ALEKSEJ GOTTHARDI-PAVLOVSKY

Hrvatska televizija  
Zagreb

#### ETNOLOGIJA I MEDIJI — ZAŠTO I KAKO?

Teoretski, dva su načina kako etnološka znanja, stavovi i pogled na svijet mogu biti popularizirani, tj. postati *općom kulturom* onih *drugih*, dakle, ne-etnologa — putem obrazovanja u osnovnoj i srednjoj školi i putem medija masovnog komuniciranja.

No aktualna praksa ipak je nešto drukčija; za razliku od nekih drugih struka, podaci iz naše u Hrvatskoj se (zasad) ne uče tijekom osnovnog i gimnazijskog školovanja, pa joj je zbog tog' put do postizanja društvene popularnosti i vrednovanja trnovitiji no ostalima. Preostaje nam, dakle — naravno, osim radnim rezultatima - na naše postojanje i društvenu iskoristivost ljude podsjećati i putem medija, kako bi — indirektno — i na taj način naš rad bio priznat i respektiran, te time olakšan, ma gdje kao etnolozi bili zaposleni.

Ima tu za nas još koristi. S tako utjecajnog mjesta kao što je medij etnologija može još učinkovitije i cjelovitije ispuniti svoje društvene zadaće i uloge, od kojih joj neke pripadaju već po naravi stvari kao humanističkoj znanosti i struci. Na primjer, upoznavanjem javnosti s principima odvijanja kulturnih i društvenih procesa u prošlosti i sadašnjosti, pomaže se rušenju predrasuda kod ljudi (inače tako obilno eksploatiranih u političke svrhe) i poticanju unutar društvene i međudruštvene tolerancije. Osim toga, etnolozi putem medija mogu kvalitetno pomoći i poklonicima i čuvarima zavičajne kulturne baštine da im trud i napor budu prepoznati kao nešto vrijedno i društveno višestruko korisno i to, što je najvažnije, u vlastitoj sredini.

I ne bi se moglo reći da hrvatski mediji izbjegavaju etnologue i njihov posao<sup>1</sup>. O tome svjedoči i više tekstova ove sekcije. O uspješnoj suradnji s riječkim *Novim listom* piše Beata Gotthardi u tekstu *Novinarske forme - Kalendar Novog lista 1998.-2000. g.*, iz kojeg možemo vidjeti kako i izrada kalendara kao poklon čitateljima može biti prostorom etnološkog djelovanja. Za suradnju s etnolozima otvoren je i časopis za kulturu i društvena pitanja *Zarez*, što u svojem tekstu *Etnologija u kalendaru hrvatskih*

<sup>1</sup> Jedini medij koji nije dotaknut u radu sekcije Etnologija i mediji je *Internet*. Više etnoloških institucija u Hrvatskoj ima otvorene web stranice (uključujući i HED), no činjenica da nitko na našem skupu nije bio ponukan govoriti o tome, upućuje na zaključak kako se u hrvatskoj etnološkoj javnosti zasad još intenzivnije ne razmišlja o *Internetu* kao o vrlo važnom mediju. To je, dakle, jedan od prostora za naše djelovanje u budućnosti.

*medijskih običaja* spominje Iva Pleše. Mr. sc. Ljubica Gligorević, muzejska savjetnica Gradskog muzeja Vinkovci, u tekstu *Regionalna etnologija i mediji* piše o važnosti i konkretnim rezultatima suradnje etnologa s lokalnim medijima (na primjeru vinkovačkih), što se, naravno, može preslikati i na one koji pokrivaju cijelu državu. Etnologinja Maja Martinec i etnomuzikologinja mr.sc Miroslava Hadžihusejnović-Valašek svojim nas tekstovima upoznaju s prostorom, metodama i mogućnostima stručnog djelovanja u Uredništvu narodne glazbe na Hrvatskom radiju, koje doslovce svakodnevno emitira svoj program. Također, iz mojeg teksta *Etnologija i (Hrvatska) televizija* doznajemo da i na HTV-u postoji programska podjedinica zadužena za proizvodnju emisija s etnološkom tematikom, o kojima neposredno i posve slobodne ruke kao urednik odlučuje etnolog.

Drugim riječima, suradnja hrvatskih etnologa s medijima u Hrvatskoj postoji, dugogodišnja je i količinski nije zanemariva. Sporna se pitanja, međutim, odnose na njezinu učestalost i — kao što je u lipnju 2000. godine dotaknuto u raspravi sekcije *Etnologija i mediji* — na njezinu kakvoću.

Osim spomenutih redakcija na Hrvatskom radiju i Hrvatskoj televiziji, gdje ima etnologa u stalnom radnom odnosu i čiji se rad emitira kontinuirano, etnološke se teme u hrvatskim medijima ipak ne predstavljaju nekom ustaljenom frekventnošću, već sporadično — najčešće prigodno, uz kakvu smotru folkloru, otvorenje izložbe, Božić ili Uskrs. Pored toga pojedini se kolege tuže da novinarski izvještaji o etnološkim projektima znaju biti diletantski, čak i netočni, što je odraz pomanjkanja potrebnog predznanja novinara koji o tim projektima izvješćuju.

Rečenim problemima usudio bih se pridodati još jedan, no za njegov nisu krivi novinari, već sami etnolozi — manjak etnološke kritike; s jedne strane, kritike etnologa prema društvenim/političkim pojavama, te raznim događajima na području predstavljanja predajne i suvremene kulture, a s druge strane, kritike samog etnološkog rada — projekata obnove graditeljske baštine, izložbi, smotri folkloru, knjiga, radio i tv-emisija i sl. Taj je prostor u Hrvatskoj zasad premalo popunjen i to ponajmanje krivicom medija. Njima su takve stvari u svakom slučaju dobrodošle, budući da ionako svakodnevno moraju nalaziti materijala za ispunjavanje svojih stranica ili minutaža. Međutim, malo je hrvatskih etnologa spremno na pisanje kritika — niti onih o drugima, a kamoli o svojim kolegama. Izgleda da u nas još uvijek (čast izuzecima!) prevladava onaj malograđanski stav tipa: *ne želim se zamjeriti kolegi ili neću se valjda s nekim svađati preko novina*. Na žalost, takav nas stav ostavlja u ustajaloj žabokrečini, a prostor za konstruktivnu razmjenu mišljenja i preispitivanje kriterija ostaje neiskorišten (kao da, na kraju krajeva, čovjek ne može pisati i pod pseudonimom).

Svim navedenim problemima dalo bi se pomoći i određenim brošurama ili razgovorima s novinarima, kojima bismo ih mogli instruirati kako kvalitetno izvještavati s područja naše tematike. No, za uklanjanje navedenih zamjerki postoji i trajnije i vrsnije rješenje, o kojemu u svojem drugom i vrlo inspirativnom tekstu unutar ove sekcije piše Beata Gotthardi (*Kritika i prikazi iz pera etnologa*) — a to je da među urednicima novina, časopisa, radio i tv-postaja budu i sami etnolozi, te da se etnolozi

sami javljaju u medijima. Pridodao bih kako ne bi bilo loše kada bi za takvo nešto bili pripremani već i tijekom školovanja (o čemu također pišem u svojem tekstu o HTV-u).

Uistinu, to pitanje nipošto nije zanemarivo — pitanje novih radnih mjesta za etnologe. Sredinom XX. stoljeća etnolog se u Hrvatskoj mogao zaposliti samo na fakultetu (i to samo na jednom odsjeku samo jednog fakulteta) ili u muzeju. No, s vremenom se situacija mijenja — pojavila se služba zaštite spomenika kulture / kulturne baštine, a danas troje hrvatskih etnologa profesionalno radi i u medijima — Iva Pleše u *Zarezu*, Maja Martinec na Hrvatskom radiju i pisac ovih redaka na Hrvatskoj televiziji.

Naravno, nitko poput nas samih - niti umjesto nas samih - neće razmišljati o tome kako i gdje sve proširiti mogućnosti etnološkog djelovanja, tj. razmišljati o etnologiji kao o društveno široko primjenjivoj struci. A utjecajan prostor na kojem to možemo glasno reći ili barem "glasno misliti", upravo su mediji.

Činjenica je da se rad naše sekcije na skupu HED-a 2000. uistinu odvijao u ozračju one "vječne" slike društveno zanemarene i necijenjene hrvatske etnologije, kao što to primjećuje Iva Pleše u svojem, ovdje već spomenutom tekstu (*Etnologija u kalendaru hrvatskih medijskih običaja*). No činjenica je da se to moglo reći i za još neke od sekcija našeg tadašnjeg skupa. Pitanje koje se u tom slučaju ne može izbjeći jest: tko može promijeniti takvo stanje (pod pretpostavkom da je ono uistinu takvo), ili još preciznije: od koga hrvatski etnolozi očekuju ta takvo stanje promijeni? Ima li u Hrvatskoj i jednog etnologa koji na to pitanje ne zna odgovor?

## BEATA GOTTHARDI

Rijeka

### KRITIKA I PRIKAZI IZ PERA ETNOLOGA

Za kritike i prikaze etnografskih i folklorografskih događanja u našoj zemlji, bilo onih običajnih u samoj sredini etnografskog ili folklorografskog dobra, bilo onih estradnih, prenesenih u novu sredinu i interpretiranih od istih ljudi ili od članova KUD-a - može se jednostavno reći da nedostaju, njih nema. Pritom mislim na posve konkretne priredbe, na stručno, ažurno reagiranje na njih, no ne mislim pritom i na novinare. To novinari neće učiniti dobro ili - učinit će korektno samo ako previše ne ulaze u problematiku i u bit stvari bez osobnog predznanja. Takve kritike i prikaze moraju pisati ili govoriti u intervjuu etnolozi, a ne znam bismo li ih stoga mogli smatrati etnologima-novinarima. U tom poslu vidim najviše etnologue - znanstvenike (vidi o tome u sekciji *Etnologija i znanost*) jer su oni najspremniji za to, ali i etnolozi stručnjaci za pojedini kraj ili pojedinu temu morali bi se latiti pera i pisati u dnevnom i tjednom tisku. Najlošije je kad takve prikaze, pismene ili usmene, rade stručnjaci srodnih struka za koje čitatelji i ne znaju da će možda biti uvelike različiti od pisanja o istoj temi profesionalnih etnologa.

Zasad kritike i prikaze piše etnologinja, znanstvenica dr. sc. Dunja Rihtman-Auguštin, a mislim da je i sveučilišni profesor dr. sc. Tvrtko Čubelić svojedobno kritički pisao o smotri folkloru u Zagrebu. Osobno sam od 1962.-1996. godine napisala ukupno oko 140 kartica većinom u riječkom *Novom listu*, nešto u *Telegramu* i u riječkoj *Reviji (Dometima)*, a od toga bih mogla izdvojiti nekoliko članaka trajnije vrijednosti. Oni su svi reagirali na određene smotre, na festivale, na nastupe KUD-ova, na izložbe, otvaranje Centra za kulturu te na zakonodavstvo u zaštiti spomenika kulture i dr. *Novi list* i ostali objavljivali su mi sve članke rado i bez kraćenja. Mislim da s naše strane nema suradnje i stoga primjećujem te praznine na ovom našem skupu. Pisala sam kad je to bilo aktualno, ali, naravno, i to je bilo malo i zato pomišljam na potrebu još jednog novog profesionalnog profila etnologa u društvu, onog novinarskog, kritičarskog i uredničkog. Posrijedi je dobra informacija, orijentacija pa i naputak javnosti o posebnim i općim dobrima i pojavama etnološkog motrišta i načina mišljenja.

O etnologu uredniku ili o etnologima u uredništvima možemo govoriti izvjesnije jer se takvo radno mjesto - etnologa urednika — otvorilo na HRT-u, no ne znamo je li se to dogodilo slučajno i samo po želji prethodnog urednika Redakcije za narodnu

glazbu i običaje - kolege Bože Potočnika, ili su za takvo radno mjesto tada objektivno stvoreni uvjeti i nakon promišljanja na Hrvatskoj televiziji.

Čini mi se da je riječ o onom prvom, pa nije suvišno u ovoj sekciji razmišljati da je upravo urednički rad u novinarstvu onaj pravi za etnologa, i ne bi li na takvom uredničkom stolu i već postojećem radnom mjestu mogao nastati novi lik etnologa u suvremenom društvu, nova varijanta etnološke profesije.

Biti etnolog urednik i osobito - biti etnolog u uredništvu i radijskih, i televizijskih, i mnogih drugih listova i djelatnosti u društvu, bilo bi ono pravo što nama etnologima nedostaje da budemo prisutni u društvu, jer urednik i uredništva ne skrbe samo o ovom ili onom broju, o onom ili ovom događaju u svojoj kući ili društvu, nego i sami potiču dugoročne stručne društvene procese u društvu i u konačnici ostvaruju, ili bi trebali ostvariti dobru obaviještenost društva, određeni putokazi mišljenju i raznim sudjelovanjima etnologa u društvu. Oni bi trebali razviti kritičko, ono odgojno, pa i odmak od kiča, od manipulacije i od estrade. Zato se u ovoj sekciji zalažem i za kritičko sudjelovanje etnologa u medijima, ali i za noviju profesionalizaciju etnologa u društvu - onu uredničku. Ljudi u medijima, etnolozi u medijima, osobito urednici slobodni su ljudi, nesputani institucionalnim opisima radnoga mjesta i planovima rada. Oni i moraju biti slobodni da bi mogli djelovati pa bi se takvom novom suprofesijom etnologa u društvu i među nama ostvarili i novi pogledi, putovi...

## BEATA GOTTHARDI

Rijeka

### NOVINARSKÉ FORME - KALENDARI *NOVOG LISTA* 1998.-2000.

Prijavljujem u ovoj sekciji naslovljeno izlaganje kao iskustvo etnologa u radu s novinarskom kućom, na njihov poziv za izradu kalendara, što nas može zanimati i kao suradnja i poruka. Taj je posao uslijedio na poziv odgovorne osobe iz te novinarske kuće na suradnju s etnologom - prvo za jednu a zatim i u tri i u četiri godine - ali tako da je ta suradnja postala sastavnim dijelom redovitog marketinškog i fotoreporterskog rada kuće, a i sastavnim dijelom rada i mišljenja etnologa/etnologinje, suradnice u toj kući. Na tom otvorenom poslu marketing je morao između ostalog misliti i etnološki, a etnolog/etnologinja i marketinški, pa se uspostavio profesionalni, radni, kulturološki i istraživački proces koji još traje.

Na suradnju u 1997. godini za kalendar *Novog lista* 1998. godine o narodnim običajima Primorsko-goranske županije (*Novi list* pokriva Primorsko-goransku županiju) pozvao me Bruno Lončarić, ekonomist i voditelj marketinga *Novog lista*, kao nositelj ideje, a izvršenje tog rada poistovjetilo se s redovitim radom jedne cijele i jake novinske kuće. Znači - voznog parka, fotografske službe, dizajnera, svih stručnih i tehničkih službi pod krovom kuće i svih suradnika na cijelom primorskom i goranskom području. I obrnuto - ta ideja organizacija, a osobito njihova realizacija na terenu, koju je nosio i proveo jedan čovjek iz te kuće kao dobrovoljac i okosnica takvog velikog projekta-također je, u ime te novinarske kuće, i otvarala mnoga nova vrata za *Novi list*, za novinsku kuću u njezinoj osnovnoj poruci i u najmanjem i najudaljenijem selu. Promovirala je i novinsku kuću i pristup kulturnoj baštini - narodnoj kulturi, i na novinarski i na marketinški i na naš etnološki način: sve *in situ*, u vlastitoj sredini i građi, iz kontinuiteta običaja ili po svjedočenjima živih pojedinaca o običaju, po prilici trideset - četrdeset godina unazad. Izabrani su kalendarski običaji, prema godišnjim običajima i iz pretkršćanskih i iz kršćanskih vremena, a u tom su kontekstu i za kalendar izabrane posebne teme iz narodnog života i *Igre i zabave* i (pripremljena, ali nerealizirana) *Kola i tanci*.

Prvi kalendar *Od Jurjeva do Miholje i od Miholje do Jurjeva* (1998. g.) predstavio je tijekom godine najvažnije običaje primorsko-goranskoga kraja, i one poznate i one manje poznate, dapače, neke do izlaska kalendara nepoznate. Uglavnom sve dugog trajanja, zasigurno i pretkršćanskog dok je tema drugog kalendara bila *U odrazu*

*kršćanskog kalendara* (1999) prema autorskom naslovu i uvodnom tekstu fra. Bonaventure Dude, suradnika i savjetnika toga kalendara. Smatrala sam i smatram da su i običaji uz suvremene kršćanske blagdane neizostavni dio narodnog, onog današnjeg običajnog života. Izabrali smo samo one izvan liturgijsko-euharistijskog slavlja pred oltarom i zadržali se na hodočašćima, procesijama, blagoslovima, zavjetima i druženju ljudi pred crkvom prije i poslije mise. Ima i nekoliko prikazanih tema o općem i posebnom angažiranju ljudi uz kalendarske, dakle godišnje običaje svoje župe, kao što su - posebna opremanja ili kićenja crkve i inventara uz crkvu na posebne dane u godini i kršćanskog, ali i pretkršćanskog podrijetla. Smatram da prva dva kalendara čine zajednicu običaja Primoraca, Gorana i otočana u jednoj godini - danas, ili po svjedočenju još nedavno, jučer.

Osobna mi je želja bila ostvariti i kalendarski godišnji prikaz običaja uz rad i svakodnevicu, koji bi, smatram, bio najzanimljiviji od svih prikazanih (tri) ili ponuđenih (jedan) kalendara u izdanju *Novog lista*, no takav bi sadržaj i fotografski prikaz godišnjih običaja bilo najosjetljivije, možda i najteže ostvariti. Prvo zato jer na ovom području nema više, npr. blaga, volova, kravica koji znaju biti u jarmu i vući kola, plug, ralo..., a možda ni ljudi oko njih više nema, i drugo zato - jer bi takav rad bio teži i dulji studijsko - istraživački posao za koji jedna novinarska kuća možda ipak nije spremna. No, ne znači da se i takav kalendar neće jedanput pojaviti, osobito nakon četverogodišnjeg terenskog rada i iskustava *Novog lista* na običajnim temama, i osobito stoga jer se između izdane i pripremljene građe već i nalaze običaji uz rad i svakodnevicu realizirani uz druge naslove.

Osim ideje, organizacije i realizacije i ukupno uzevši uredničkog rada Brune Lončarića, voditelja marketinga kuće - u tri izdana i za četvrti pripremljeni kalendar posvemašnja sloboda izbora teme, građe i lokaliteta, te načina rada i odnosa prema građi, tj. prema kulturnima elementima, pojavama i dobrima narodne kulture primorsko-goranskoga kraja pripala je etnologu-suradniku tj. meni. Ono što želim naročito naglasiti u ovom izlaganju o kalendarskom načinu predstavljanja narodne kulture u medijima, u ovom je primjeru posvemašnja profesionalnost rada i odnosa svih koji su te kalendare *Novog lista* i realizirali. Ni u jednom trenutku, sad veću u tijeku pete godine i suradnje, nitko od velikog broja suradnika u kući nije prešao granicu svoje profesionalne odgovornosti. Nitko nije u međuvremenu postao "ljubitelj narodne kulture", "priučeni stručnjak", "etnolog", "etnograf", "folkloroš"... Ove smo nove društvene pojave tu i tamo nalazili na terenu, ali smo ih znali prepoznati i izbjeći. Također, sad već dugogodišnja suradnja između Brune Lončarića i mene ostala je profesionalna i korektna. Ni u jednom trenutku ni sa koje strane nije prijeđena crta osobne profesionalne odgovornosti, marketinško-uredničkog ili stručnog-etnološkog razgraničenja, iako smo svaku odluku donosili zajednički, ili možda upravo zato.

Sam oblik, opseg i sadržaj kalendara bili su i za etnologa suradnika unaprijed zadani. To je morao biti zidni kalendar novinarske kuće Primorsko-goranske županije koji će uoči Nove godine biti priložen u svim brojevima *Novog lista* i ponuđen svim čitateljima Primorsko-goranske županije na dvanaest listova i s određenim fotografskim podacima, legendama i dizajnom. Kao i dnevne novine, kalendari su postali dio javne

pa i kućne svakodnevice, što znači da su i sve informacije u njima morale biti pouzdane i nisu smjeli ništa suvišno oko običaja, iako su listovi (jedan mjesec, jedan list) za pojam kalendara možda bili prebogat fotografijama. Tu je bila ipak, za nas autore kalendara, priča o običajima toga mjeseca važnija od kalendara u brojkama. To bi bila tema za novinarsku kritiku.

Naš daljnji zajednički dogovor je bio - da teme kalendara pokrivaju primorsko-goranski kraj, ali s mekanim granicama u cjelokupnom pristupu. Sve su fotografije snimljene te godine pripremnog rada na kalendaru pa kalendari imaju i svojevrsnu dokumentarnu vrijednost za naše vrijeme, zabilježili su stanje običaja te godine.

Tri objavljena kalendara *Novog lista* i četvrti pripremljeni, svi na temu narodnih običaja primorsko-goranskoga kraja kroz jednu godinu, bila bi isto što i obavljena osnovna evidencija godišnjih običaja na tom prostoru, njihova inventarizacija. Zato je šteta da nije objavljen i četvrti kalendar (*Kola i tanci*) i da nije ostvaren i peti - *Običaji i rad uz svakodnevicu*. I taj bi predstavio običaje u jednoj godini, pa bi time godišnji običaji Primoraca, Gorana i otočana bili - nikad završena, ali tematski relativno zaokružena običajna cijelina, dokumentirana po njihovu stanju te godine.

S moje strane to je bio i konzervatorski posao, s osnovnom fotodokumentacijom i s relativnom valorizacijom običaja, čak i s malim *ad hoc* organiziranim restauratorsko-preparatorskim radionicama u gotovo intimnoj suradnji ljudi u njihovim kućama i u najužoj sredini na terenu radi rekonstrukcije starijeg običaja koji više nije živ.

O kalendarima, zapravo o običajima i sagledanim običajnim razdobljima kroz godinu, pisala sam u prvom dijelu 1998. godine, u povodu prvoga kalendara *Novoga lista* u nekoliko ovećih članaka pod zajedničkim naslovom *Listamo kalendar*. U *Novom listu* su tada izašla moja tri oveća članka, vrlo lijepo prezentirana, no onda se urednik promijenio, nastale su neke izmjene u stavu i nisam nastavila pisati, iako sam i mogla i trebala. Mislim da je to bilo čitano.

Pisati o kalendaru ili sudjelovati u oblikovanju specifičnog kalendara o temi, primjerice, narodnih običaja, znači i novinarski, i kulturološki, i etnološki čitati godinu. Godina je jedinica obnove, one astronomske, ali i one narodne, narodonosne. Otvoreno je pitanje kad počinje godina ili kad počinje ona narodna, narodnosna godina. Sigurno taj početak nije naša današnja Nova godina, 1. siječnja. Kalendari i po svome izboru vremena iz kojeg predstavljaju običaje, postavljaju pitanje što je za narodne običaje pojam - danas. Kao što je rečeno, mi smo taj danas predstavili doslovnom riječi danas, kako danas žive i kako se razvijaju običaji, ali i ono vrijeme koje se može danas svjedočiti još po živim ljudima — svjedocima nedavnog vremena pred trideset, četrdeset, najviše pedeset godina dok su običaji živjeli.

Uz ovaj rad, uz ovo izlaganje o kalendarima *Novog lista* 1998.-2000. bilježim i nekoliko napisa u tisku prema godinama objavljivanja:

- novinarka *Novog lista* Slavica Mrkić Modrić objavila je u *Novom listu* od 18. prosinca 1997. g. o kalendaru *Od Jurjeva do Miholje, od Miholje do Jurjeva* razgovor sa mnom o kalendaru s nekoliko principijelnih pitanja i odgovora.



- Klub Hrvatskog etnološkog društva iz Zagreba, 16. siječnja 1998., nakon izlaska prvog kalendara, održao je promociju s temom radnog naslova - *S onu stranu kalendara*. Taj razgovor zabilježile su i novinarka *Novog lista* u Zagrebu Ž. Bilandija 19. siječnja 1998. g. i novinarka *Vjesnika* Bernarda Bernardić 19. siječnja 1998.
- U povodu promocije drugog kalendara *Novog lista* *U odrazu kršćanskog kalendara* 17. prosinca 1998. na kojemu su kao promotori sudjelovali akademik Branko Fučić i teolog i svećenik fra Bonaventura Duda, novinarka *Novog lista* Kim Cuculić objavila je članak 19. prosinca 1998. g.
- Promocija trećeg kalendara *Igre i zabave* održana je također 20. prosinca 1999., promotorice su bile dr.sc. etnologinja Dunja Rihtman-Auguštin i povjesničarka umjetnosti Željka Čorak. Njihovi tekstovi s promocije objavljeni su u *Novom listu* prosinca 1999. Novinarka *Novog lista* Kim Cuculić pisala je o promociji tog kalendara *Novog lista* 21. prosinca 1999., a 22. prosinca 1999. g. Kim Cuculić objavila je razgovor sa mnom o temi trećeg kalendara novinarske kuće *Novi list*.

**LJUBICA GLIGOREVIĆ**

Gradski muzej Vinkovci

## REGIONALNA ETNOLOGIJA I MEDIJI

Medijska zastupljenost etnologije i njezina promidžba u prošlosti na vinkovačkom području i širem slavonskom bila je nedostatna. Nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj - opće zanimanje o simbolima nacionalnoga identiteta, a time i različitim tradicijskim očitovanjima - pa tako i medijski, naglo je naraslo na cijelom hrvatskom području. U najnovije vrijeme zaslugom samih etnologa, zahvaljujući različitim etnološkim rezultatima rada i međusobnoj suradnji s medijima, može se govoriti o zadovoljavajućoj zastupljenosti etnologije u medijima.

Na temelju dugogodišnjeg radnog iskustva etnologa u Gradskom muzeju Vinkovci, radeći na različitim poslovima etnološke struke i znanosti, pokušala sam pratiti zastupljenost etnoloških znanja i njihovu promidžbu u hrvatskim medijima, posebice od 1980. godine, sa stajališta osobnoga iskustva aktivnoga sudionika u suradnji s medijima.

### Prvo promatrano razdoblje (1953.-1980.)

U nedostatku drugih izvora i podataka, rješavajući određene dvojbe o etnološkoj muzejskoj građi na početku svoga rada, jedno od polazišta bilo je i pregledavanje starih brojeva *Vinkovačkog lista*.<sup>1</sup> U ovom vinkovačkom tjedniku pronašla sam novinarski zabilježene brojne informacije za kojima sam tragala, ali i dosta dragocjenih muzeoloških i etnoloških podataka koje sam usputno našla. To se prije svega odnosilo na muzejsku građu za koju nisam imala drugih podataka, a u ovom je listu bilo novinarski zabilježeno kako je pristigla u muzej, u kojem broju, iz kojih mjesta i od kojih vlasnika, a u vremenskom razdoblju od 1953.-1980. godine. Katkad su bila objavljena i kratka faktografska izvješća tadašnjih muzejskih djelatnika o muzejskoj građi pristigloj u određenom razdoblju. Etnologu su, dakako bili zanimljivi i određeni novinarski zapisi i događanja iz toga doba zabilježena o selima i samome gradu, vezana uz tradicijski život i kulturu. Iz ove se tiskovine tijekom promatrana vremena dalo zaključiti kako je zapošljavanjem stručnih djelatnika, primjerice u vinkovačkom Muzeju — kontakt

<sup>1</sup> Vinkovačko lokalno glasilo — tjednik koji kontinuirano izlazi od 1953. godine do danas.

između njih i ovoga tjednika bio češći, na obostranu korist u smislu obaviještenosti čitateljstva o radu u jednoj gradskoj kulturnoj instituciji. Očigledno je, međutim, kako je suradnje bilo toliko koliko je stručnjake medij tražio i trebao. Same inicijative od stručnjaka u pronalaženju prostora i promicanju svojega rada, rezultata rada i znanja putem medija gotovo da nije ni bilo.

O elektroničkim medijima toga doba teško je govoriti s obzirom da su nužna šira istraživanja u smislu sačuvanih tonskih ili video zapisa. Stoga samo spominjem prvu snimljenu i danas arhiviranu dokumentarnu emisiju Hrvatske televizije tradicijskoga sadržaja za područje Slavonije, Baranje i Srijema *Čjalo kod strin' Mare*, snimljenu u Starim Mikanovcima na vinkovačkom području tijekom 1969. godine. Sadržajno je to bila igrana rekonstrukcija običaja *čijala*, *čijanja* - čišćenja perja s popratnim sadržajima, pjesmama, šalama i plesom, urednika i scenariste Bože Potočnika, redatelja Igora Michielija i snimatelja Veljka Vlahovića.<sup>2</sup>

Svi stručni dogovori o snimanju ove emisije bili su između aktivnih mjesnih sudionika i "ljudi s televizije", bez stručne suradnje nekoga od hrvatskih etnologa.<sup>3</sup>

### **Drugo promatrano razdoblje (1980.-1992.)**

Tijekom ovoga razdoblja, prema mojim sjećanjima i spoznajama — zanimanje prema etnologiji zavičaja, muzejskoj djelatnosti i rezultatima rada u javnosti, a time i u medijima bilo je povećano na području istočne Hrvatske u odnosu na prethodno razdoblje. Za to su, vjerujem, prije svega zaslužni stručnjaci, ističući se svojim radom i tako potičući pozornost medija, ali i dalje se sami nisu nametali u traženju svojega prostora u medijima. To se događalo i meni. Prema zanimanju pisanih ili elektroničkih medija tijekom određene izložbe ili nekog drugog etnološkog *performansa* — stručno sam nastojala udovoljavati njihovim zahtjevima, onoliko koliko su nas trebali, misleći da je to normalno i dovoljno i ništa više. To je bilo doba kad kao etnolozi nismo bili naviknuti na neku posebnu medijsku pozornost, a nismo još imali ni dovoljno razvijen osjećaj kako bi ona trebala biti češća i veća. Na području istočne Hrvatske nije bilo ni potrebnih kritičkih reakcija unatoč sve češćem uočavanju brojnih nepreciznosti ili neznanju u iznošenju stručnih činjenica putem pisanih i elektroničkih medija od u njima zaposlenih više ili manje obrazovanih novinara.

<sup>2</sup> Pogledati: Aleksej Gotthardi-Pavlovsky (1998): Popis arhiviranih emisija Redakcije narodne glazbe i običaja HTV etnografskog/folklornog sadržaja s područja Slavonije, Baranje i Srijema, snimljenih u razdoblju od 1969.-1997. godine. U: *Etnološka tribina* 21, Zagreb, str. 207.-236.

<sup>3</sup> U Gradskom muzeju Vinkovci, osnovanom 1946. godine, prvi etnolog zaposlen je 1970. godine. Do polovice 1965. godine, kad prelazi u Etnografski muzej u Zagreb, na području istočne Hrvatske bila je jedino zaposlena etnologinja prof. Zdenka Lechner u Muzeju Slavonije u Osijeku. Sedamdesetih godina 20. stoljeća zapošljavaju se etnolozi i u drugim slavonskim muzejima. Do kraja 2001. godine na ovom području ukupno je zaposleno 9 muzejskih etnologa i jedan na području zaštite spomenika kulture. Muzeji u Našicama, Vukovaru i Iloku još uvijek nemaju zaposlene etnologe. Prema mojim saznanjima na području istočne Hrvatske u medijima dosad nema zaposlenih etnologa.

U tom razdoblju, u želji da određena bitna etnološka očitovanja oko nas ne ostanu medijski nezabilježena, i sama sam povremeno napisala poneki stručno-popularan tekst za lokalni list. Tim tragom znalo se dogoditi da su novinari za radio ili televiziju priredili manji prilog ili čak reportažu.

U to vrijeme radio i televizija su počinjali ostvarivati izravan - živi kontakt u određenim područjima društvenoga djelovanja, tako i u kulturi. Počinjalo se događati da vas posjete na radnome mjestu i prirede prilog za svoju medijsku kuću, ali i da vas pozovu u lokalni radio ili regionalni osječki kao gošću - etnologa. Tako se povremeno i moje kolege etnologue iz drugih mjesta Slavonije moglo čuti u nekoj radijskoj emisiji osječkoga ili zagrebačkoga studija o rezultatima svojega rada.

Tijekom 1985. godine prvi puta sam bila stručna suradnica u snimanju dokumentarne emisije Hrvatske televizije o priredbi *Mladost i ljepota Slavonije* u Starim Mikanovcima na vinkovačkom području. U središtu ove priredbe, koja se 2002. godine održava po 35. put - natjecateljski dio je *Revija djevojaka, snaša i momaka u narodnom ruhu*. Nakon priredbe u Starim Mikanovcima, 1985. godine je za ovu televizijsku emisiju snimljena dragocjena dokumentarna građa u Rokovcima, Cerni, Gundincima, Habjanovcima — dijelu mjesta Slavonije iz kojih su bile te godine nagrađene djevojke i *snaše*.<sup>4</sup>

### **Treće promatrano razdoblje (1992.-2001.)**

Nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj i posebice nakon Domovinskoga rata na ovim prostorima, kad su nacionalni identitet i svi njegovi simboli bili u središtu društvene i medijske pozornosti — dogodilo se čudo u smislu potreba za informacijama iz tradicijskoga života i kulture.

Novinari su različito posezali za informacijama. Događalo se da primijetite svoj dio teksta, svoje promišljanje ili neku sintagmu u lokalnim novinama i drugim tiskovinama istrgnute iz konteksta članka ili kataloga i doslovce prepisane i ubačene u novinarski tekst, "na dobar način", ali i neprimjeren i, dakako, bez navođenja izvora.

Isto ste tako kritički i edukativno morali reagirati da "ribički turniri" nisu "tradicijски", kad se misli na tradicionalne, ili, primjerice, da je termin *pisanica* za uskršno jaje što se čuje u državnim medijima — vezan uz područje sjeverozapadne Hrvatske, a kad je riječ o Slavoniji i njezinoj *Šokadiji*, tada je ispravno reći *šareno, šarano jaje*... Takvih i sličnih primjera ima više.

Sve su to razlozi zašto sam tijekom 1993./94. godine u suradnji s radijskom postajom Vinkovci kao etnologinja Gradskoga muzeja Vinkovci odlučila u svoje slobodno vrijeme pripremati i uređivati jednosatne nedjeljne autorske emisije pod nazivom *Iz tradicijskog života*. Obilazeći tada cijelo slobodno područje Vukovarsko-srijemske županije, propitivala sam, istraživala, zapisivala i snimala izvorne tonske

<sup>4</sup> Urednik televizijske emisije *Mladost i ljepota Slavonije* 1985. je Božo Potočnik, redatelj i scenarist Rudolf Sremec, a snimatelj Drago Novak.



Sa snimanja dokumentarne emisije HRT o *Otočkim kraljičarima*.  
Otok, 2000. godine. Snimila Ljubica Gligorević



Sa snimanja dokumentarne emisije HRT o *Šokačkim reklama*. Stalni muzejski postav  
*Etnologija Vinkovaca i okolice*. Vinkovci, 2002. godine. Snimila Ljubica Gligorević

zapise na terenu, prilagođavajući ih radijskom mediju, s težnjom šire stručne popularizacije, edukacije i općenito promidžbe bogate slavonsko-*šokačke* tradicijske kulturne baštine. Tražila sam i pronalazila zanimljive sugovornike iz različitih mjesta u njihovu okružju, njihovu mjestu, domu ili radionici, koji su mogli i željeli tako govoriti i svjedočiti o svojoj tradicijskoj prošlosti i kulturi. Time je ukazano povjerenje i poštovanje jednostavnom, "malom čovjeku", kojemu je pružena mogućnost da na svoj način progovori o sebi i svojoj tradicijskoj baštini. Ne samo što su tonski zabilježene i pohranjene brojne tradicijske nepoznanice, osobna iskustva i kazivanja, već je zabilježen i specifičan dijalektalni govor svakog kazivača.

Tako je u kontinuiranom vremenskom razdoblju od trinaest mjeseci realizirano 50 emisija — tonkih zapisa različitim temama, vezanim uz svakidašnji i blagdanski tradicijski život na selu, u prigradskim mjestima ili u gradu — u prošlosti, ali i u današnje vrijeme. Govorilo se o svim vrijednostima vezanim uz materijalnu, duhovnu i društvenu kulturu koje su prilagođavane kalendarskom tijeku godine. Velika pozornost pridavana je i tradicijskim obrtima, ali i prognanicima, njihovu prognaničkom životu s reminiscencijom na njihova mjesta i tradicijsku kulturu. Radijske emisije *Iz tradicijskog života* bile su rado slušane i mnogi ih pamte i danas, posebice njihove glavne sudionike — same kazivače.<sup>5</sup>

Prenošenjem 20 tonkih zapisa u pisani oblik, 1998. godine objavljena je prva autorska knjiga *Iz tradicijskog života*. Sve je pripremljeno za objavljivanje dviju sljedećih knjiga *Iz tradicijskog života* tijekom 2002. godine, čime bi u pisanom obliku bila zaokružena ova cjelina nastala na temelju medijskoga bavljenja etnologijom.

Velikim dijelom i tragom ovih emisija od 1993. godine uslijedili su redoviti pozivi za stručnim izjavama i tumačenjima etnologa za različite radijske postaje i televizijske priloge regionalnog osječkog studija u povodu određenih crkvenih blagdana ili drugih tradicijskih svečanosti što je usmjeravano i prema državnoj televiziji. Moglo bi se reći kako je tih poratnih godina bila iznimna okrenutost medija i javnosti prema različitim tradicijskim očitovanjima, čak gotovo euforična, a kao etnolog postajete vrlo tražena, meritorna osoba i za različite druge emisije, izravno emitirane putem elektroničkih medija.

Tijekom 1994. godine u Vinkovcima je počela s radom lokalna Vinkovačka televizija — VTV s današnjim pretendiranjem na županijsku televiziju. Od početka rada do danas svojim je dosegom pokrivala šire područje istočne Hrvatske, ali gledana je i u dijelu Vojvodine i bosanske Posavine. Nakon Domovinskoga rata odigrala je posebice važnu ulogu za ovo područje.

Od samoga početka rada ove televizije kao etnolog sam konzultirana za sva tradicijska očitovanja potrebna za snimanje priloga i emisija na terenu. Kao "domaći" etnolog čest sam gost izravnih emisija u studiju ili emisija snimljenih uz etnologa na

<sup>5</sup> Tragom vinkovačkih radijskih emisija *Iz tradicijskog života* od 1994. godine nadalje snimljene su brojne televizijske reportaže za lokalnu Vinkovačku televiziju, a nastajale su i druge emisije na susjednim lokalnim radijima, koje su po sličnom principu počele raditi osobe bliske folkloru i folklornom djelovanju.



Autorica u razgovoru s dva obrtnika: kožuharom i šeširdžijom,  
na priredbi *Mladost i ljepota Slavonije*,  
Stari Mikanovci, 2002. godine. Snimila Vesna Kolić-Klikić

terenu ili na radnom mjestu. Događa se da počinjete privlačiti pozornost i osobno, kao javna osoba zbog bavljenja etnologijom. Tako je za ovu televiziju 1998. godine snimljena i polusatna reportaža o meni u različitim okružjima: domu, radnom mjestu, na terenu, u prirodi... Za druge emisije, kao gošća, javna osoba — etnolog, traže se moji osobni stavovi o tome što, primjerice, volim čitati, što mislim o modi i do čega držim... Na neki način i sama sam počela uviđati kako je etnologija — povijesna, ali i recentno prepoznata, kako je moj rad primijećen i cijenjen, kako me kao etnologa, pa i kao javnu osobu u radnoj sredini počinju uvažavati i mediji i njihova publika. Na javnim mjestima me prepoznaju, na terenu me znaju ili znaju za mene i oni koje dotad nisam sretala i poznavala. Ako me jedno vrijeme nema u medijima, u gradu me pitaju: gdje ste, nema vas...?

Pitate se, koliko ste sami zaslužni za prostor etnologije i iznošenje etnoloških stavova u tako moćnim medijima!? Jer prostora u medijima ima kao i rezultata etnološkoga rada, a na nama je etnolozima samima da se na određeni način nametnemo u suradnji s medijima - ili to možda dođe spontano i da tako kao struka i znanost, pa i kao osobe — etnolozi steknemo medijsko uvažavanje, a time i poštovanje javnoga mnijenja. Samim tim su i tekstovi o tradicijskim očitovanjima u tiskovinama kvalitetniji, kao i prilozi i emisije na lokalnim i državnim radijima ili televizijama, ako u njima rade,

suraduju ili sudjeluju etnolozi.<sup>6</sup> U prilog ovoj tvrdnji su mediji, odnosno rijetke redakcije u kojima su zaposleni etnolozi ili zahtjevi za angažiranjem etnologa s određenoga područja za brojna izravna uključenja za različite radijske postaje i emisije ili (su)komentiranje za televiziju određenih folklornih manifestacija.<sup>7</sup>

Prema tome, kao što su mediji moćni, a u njima su u najnovije doba zaposleni, istina rijetki etnolozi — tako bi i etnolozi moćni svojim znanjem o prošlosti, ali i o etnološkoj svakodnevnici određenoga područja, zaposleni u različitim hrvatskim obrazovnim, kulturnim i znanstvenim institucijama trebali biti prisutni i maksimalno angažirani u medijima, tražeći i sami prostor u promidžbi etnologije, ali i svog i općeg etnološkog rada i njegovih rezultata. Putem medija o povijesnoj etnologiji, ali i etnologiji svakodnevice i etnološkom radu informirani su široki društveni slojevi. Time i etnologija u današnje vrijeme, a posebice u budućnosti neće biti izolirana i rezervirana samo za uske stručne krugove, već će biti zanimljiva javnosti i imati svoju punu društvenu opravdanost i primjenu.

Svjetska povezanost s najmoćnijim današnjim medijem — *internetom* u globalizaciji i promidžbi etnologije, znanja i iskustava zasigurno će ubuduće najviše pridonijeti općoj međusobnoj suradnji i informiranosti.

## IZVORI

**GLIGOREVIĆ**, Ljubica (1979-2001): Terenske bilježnice, Vinkovci.

<sup>6</sup> Zahvaljujući osiguranom prostoru u lokalnom *Vinkovačkom listu*, osobno nastojim posljednjih desetak godina na stručno popularan način tekstom zabilježiti, ali i priloženim i objavljenim fotografijama popratiti, bitnije recentne etnološke pojave s terena, ili neke događaje i priredbe s tradicijskom podlogom koje mogu biti zanimljive široj čitalačkoj publici, uz stručna promišljanja o njima. Tako možete sa stajališta struke i suvremenosti educirati javnost, ali i kritički uputiti na probleme i propuste. Bitno je i ne odbijati traženu suradnju prema elektroničkim medijima, primjerice u pripremi i snimanju terenskih dokumentarnih emisija, gdje kao "domaći" etnolog imate najbolji uvid u teren, poznajete suradnike i time utječete i usmjeravate njihovu međusobnu suradnju. Korist je višestruka. Etnološka očitovanja bivaju profesionalno zabilježena za budućnost, suradnicima draga uspomena, a na primjeru Gradskoga muzeja Vinkovci i etnološke suradnje - dragocjena pohranjena videograđa u promidžbi vinkovačkoga kraja i prezentacije ovih emisija tijekom razgledavanja novoootvorenog (krajem 2001. godine) suvremenog stalnoga postava *Etnologija Vinkovaca i okolice*, ili za neke druge prigode i ilustracije. Spomenut ću samo posljednje snimljene dokumentarne emisije: *Tambura — tradicijsko glazbalo* (VTV, 1996.), *Uskrs Janje Pejine* (HRT, 1999.), *Otočki kraljičari, Obnovljena baština: Đeletovci, I godine ove...* (HRT, 2000.)... Dakako da ovaj medijski stručni rad u ovo suvremeno — tržišno doba nije i novčano vrednovan. Ako to katkad i je, onda je to nedovoljno, odnosno sramotno za struku i stručnjake te nadasve ponižavajuće.

<sup>7</sup> Za mrežu lokalnih hrvatskih televizija kao etnolog sam zamoljena uz slavonskoga televizijskoga novinara Silvia Stilinovića komentirati Svečani mimohod manifestacije *Đakovački vezovi* 2001. godine, kao i Svečani mimohod *Vinkovačkih jeseni* 2001. godine za Hrvatsku televiziju, uz kolegu etnologa Alekseja Pavlovskog, zaposlenika HRT-a, koji je bio i urednik ovoga izravnog prijenosa.



## IVA PLEŠE

Institut za etnologiju i folkloristiku  
Zagreb

### ETNOLOGIJA U KALENDARU HRVATSKIH MEDIJSKIH OBIČAJA

... *Tu mukotrpnu, neisplativu i često ponižavajuću suradnju mi ne smijemo preskočiti. Ja ih sve mrzim, ali mi to moramo odraditi.* Kao na tečajevima kreativnog pisanja stotine bi scenarija moglo nastati nadogradnjom tih rečenica, a glavni likovi priča — mi koji moramo i oni koje mrzimo — vrlo bi lako u njima mogli mijenjati svoje identitete. Nije neki problem pronaći ili izmisliti dvije antagonističke skupine od kojih se jedna osjeća iskorištenom, povrijeđenom, poniženom, ali iz nekog razloga — vlastitom ili *višom* voljom — obaveznom na daljnje svoje prepletanje s *drugom stranom*. S obzirom da početne rečenice nisu fiktionalne već su izgovorene na sekciji *Etnologija i mediji*, održanoj na skupu Hrvatskog etnološkog društva *Hrvatska etnologija i njezina primjena*, “oblikovanje” glavnih likova priče o *mukotrпноj* suradnji ima zadane i ograničene mogućnosti. S jedne su strane, dakako, hrvatski etnolozi, a s druge labavo definirana, pomalo apstraktna *medijska grupa* — novinari i urednici zaposleni u dnevnim novinama, tjednicima, na radiju ili televiziji.

Ne znam u kojoj je mjeri citirana izjava reprezentativna za domaću *etnološku zajednicu*, ali ovdje nije upotrijebljena da bi predstavljala određeni postotak hrvatskih etnologa već da bi prenijela jedno od mišljenja — prilično *ekstremnih* ako mišljenja mogu biti takva — o temi kojom se domaći etnolozi nisu često bavili, ali koja uvijek nekako viri iza ugla, tu negdje, povezana k tome s pitanjem koje je pred više od desetljeća postavila etnologinja Lydia Sklevicky o položaju etnologa / etnologije u društvu. Sličnim su se problemima povremeno zaokupljali i kolege iz bliskih disciplina, poput sociologa primjerice, što govori u prilog tome da etnolozi nisu usamljeni u *osjećaju* vlastite marginaliziranosti — jer o tome je zapravo riječ — iz kojeg pak proizlazi potreba za razgovorima o mogućnostima promjene takva položaja. Vjerojatno su mnoge osobne bilježnice etnologa, ili njihove osobne memorije, česte *ugostiteljice* primjedbi o etnologiji kao o “totalno lijevoj” znanosti o preslicama ili nečem sličnom koje upućuju i oni koji bi etnologima po obrazovanju ili djelovanju mogli biti “bliski”. Uostalom, “marginalizirana” je, kako tvrde pojedini tekstovi “zapadnih” autora, i etnologiji bliska antropologija: Michael Herzfeld u jednoj tekstu koji problematizira isključenost antropologa iz rasprava o prirodi moći u društvu, citira novinski napis koji pita zašto se novac poreznih obveznika troši na čavrljanje intelektualaca o tome “što

rade primitivni narodi kada su potišteni i depresivni". Nije baš uputno napamet govoriti o položaju etnologije (bez istraživanja, podataka, analiza) pa ovdje samo želim reći da je, čini mi se, nit vodilja spomenute etnološke sekcije bila upravo postavka o navodno nedovoljno prepoznatljivoj, dijelom obezvrijeđenoj hrvatskoj etnologiji i da se u raspravi vođenoj na sekciji odnos etnologije i medija promatrao u kontekstu (marginalnog) položaja etnologije u društvu.

"Stupanj prepoznatljivosti profesije od strane javnosti", kako, vodeći se tekstem sociologa koji su se bavili problemom profesionalizacije zanimanja, piše Lydia Sklevicky, dijelom ovisi o stupnju "prisutnosti" etnologa u takozvanim popularnim ili masovnim medijima. Koliko mi je poznato, domaća etnologija ne raspolaže opisom ili analizom "etnološkog osvajanja" / "izbjegavanja" medijskoga prostora, pa se o toj temi najčešće govori na temelju dojmova ili osobnih iskustava. Ona pak često podastiru depresivnu sliku etnologa koje "iz medija" pozivaju samo povremeno, prigodno, nadoknađujući njihov rad mizernim honorarima, zahtijevajući ponekad podilaženje estradnim ukusima i banaliziranje struke (kako je moguće iščitati i iz pojedinih razgovora na sekciji *Etnologija i mediji*, iako u njima ne nedostaje i "suprotnih" primjera dobre suradnje etnologa s medijima). Anketni odgovori u istraživanju Lydijske Sklevicky koji se eksplicitno ne tiču "medijske etnologije", ali koji govore o "polažaju" etnologa / etnologije u društvu pokazuju donekle slično: "Polažaj etnologije etnolozi ocjenjuju patetičnim diskursom: ona je 'zapuštena', polažaj joj je 'sramotan', 'marginalan', 'nebitan', 'mizeran'. Proziva se 'društvo' koje ne poznaje i ne cijeni etnologiju, 'etnolozi su nevidljivi', 'oni u našem društvu ne postoje'". Rijetke podatke koji govore o temi etnologa u masovnim medijima moguće je pronaći u istoj anketi u odgovorima na pitanje o upoznavanju javnosti s rezultatima vlastitog etnološkog rada koji pokazuju da "najveći postotak respondenata prema vlastitoj procjeni povremeno komunicira sa stručnom / znanstvenom i širom javnošću, dok je broj onih koji uopće ne komuniciraju veći (u slučaju istupanja u sredstvima masovnih komunikacija je taj postotak gotovo dvostruk) (isticanje moje) od broja onih koji to čine redovito".

Moje iskustvo rada u novinama "dvojako" je s obzirom na spomenuta pitanja. Stranice *Zareza*, novina za kulturu i društvena pitanja iz Zagreba, kojima sam jedna od urednica, od njihova nastanka početkom 1999. godine bile su "širom otvorene" svakomu tko je želio i imao što reći, naravno uz nekoliko kriterija koji se tiču etičnosti i profesionalnosti novinarskih tekstova. Dapače, uredništvo *Zareza* - dijelom i stoga što ga većinom čine oni koji po obrazovanju ili "temeljnoj" struci ne "pripadaju" novinarskoj profesiji već drugim društvenohumanističkim disciplinama - uvijek je (bilo) zainteresirano za etnološku / kulturološku tematiku te je s više ili manje napora nastojalo "dobiti" autore takvih tekstova. Tako se ja osobno nikako ne bih mogla pridružiti spomenutim jadikovkama o nezainteresiranosti "medija" za "moju" struku. To što sam često i sama "ne pisala" - naglašavam ovdje niječni oblik glagola - doživljavam jedino i isključivo kao svoju "grešku" (koju, kako to naravno često biva, prate bezbrojna "samoopravdanja").

Pripremajući se za ovaj tekst, prelistala sam stare brojeve *Zareza* i u njima pronašla određeni broj uvjetno rečeno etnoloških tekstova — recenzija, osvrti, intervjua,

kulturoloških eseja, pa i jednu, istina "kratku", etnološku polemiku. Malo, ali ipak... Što se uredništva tiče takvih je tekstova moglo biti mnogo više iako je vjerojatno i "njegov" (tako i moj!) propust što su se oni objavljivali sporadično, čak "slučajno". No to već ulazi u problem "karaktera" dvotjednika *Zarez*, koji često uređivanje prepušta — bilo to dobro ili loše — samim suradnicima odnosno njihovu angažmanu. U svakom slučaju, etnolozi su mogli, i još uvijek mogu - ako to išta znači - uskočiti u taj "mali" medijski prostor. No, novine o kojima je ovdje riječ moglo bi se označiti kao "niskotiražne" (što je u suprotnosti s "masovnim"), "neprepoznatljive", gotovo poput etnologije, ili, još točnije, nepoznate "široj zajednici", što bi moglo vrlo lako diskvalificirati moju "tezu", a ta je da se može kad se hoće. Naravno da se može kad je riječ o "neutjecajnom", "nevažnom", "marginalnom" mediju kao što su novine za kulturu u Hrvatskoj devedesetih ili nultih, koje još k tome, eufemistički rečeno, imaju velike probleme — ili, mnogo točnije, čiji suradnici imaju velike probleme - s (ne)isplaćenim honorarima i osjećajem pravedne nadoknade za vlastiti rad. Ipak, a to možda progovara dobri ili zli - tko će ga znati - duh pionirske crvene marama, ne mislim da na ovo mjesto treba staviti točku: kao, zašto uopće govoriti o novinama koje gotovo ni po jednoj osobini ne pripadaju krugu "važnih" medija koji bi etnologiju mogli lansirati u jednu od humanističkih zvijezda. Uz opasnost pojave (pri)zvuka "self help" literature i neumjesnog zanemarivanja društvene i ine uvjetovanosti pojedinaca, mogla bih reći: svatko ipak sam za sebe postavlja točke, ili pak *zareze*, a odnos navodno antagonističkih grupa nikada nije jednostavan niti jednosmjernan. Pa čak i rečenice "uvrijeđenog" etnologa s početka teksta, koje bi se možda mogle odrediti kao izraz pasivno rezignirajućeg i pomalo patetičnog odnosa prema medijima, nisu potpuno lišene aktivističkog nerva jer, unatoč preprekama pa i osjećaju sizifovskog posla, najavljuju daljnju suradnju ili, ako hoćete, borbu.

E sad, hoće li Denis Latin ili Branimir Bilić pozvati etnologe u svoje kružoke, hoće li o Božiću neki novinar složiti rečenicu dvije uz pomoć etnologa ili bez njih (jer se, na kraju krajeva, pitanje prisutnosti etnologa u medijima često svodi na "božiće", što pak otvara po mome mišljenju od same *prisutnosti* zanimljivije pitanje *tipa* ili *kvalitete* prisutnosti koja je često povezana s prigodničarskim raspoloženjima oko svečarskih datuma blagdanskoga kalendara) mnogo je manje važno — iako, tko može suditi o važnosti! — od svakog poštenog etnološkog rada koji zadovoljava kriterije struke, koji pomiče te kriterije, što god "šira javnost" mislila ili ne mislila o "njemu". Uostalom, mnogo je dobrih etnoloških radova potpuno nepoznatih "široj javnosti" i za čije autore ni oni "upućeni" koji bi etnologima mogli biti "bliski", pouzdano znam, nikad nisu čuli.

Vjerojatno bi nekomu bilo lako smjestiti pojedine aktivističke pozive na kolektivno djelovanje izrečene i na spomenutomu skupu - ali i bilo koje aktivističke pozive - u preobilan sklop "namještenih" društvenopolitičkih akcija sličnih onima iz socijalističkog razdoblja zajedničke prošlosti u kojoj su se "crveni" i - nikad svojim izborom - "plavi" borili pod parolom *Ništa nas ne smije iznenaditi* ili su školarci po zgradama oko škole skupljali stari papir kako bi primjerom pokazali da slijede naputke iz zakletve *Danas kada postajem pionir*. Djelomično upravo zbog kolektivizma nametanog od

osnovnoškolskih dana i djelovanja po parolama ovakvim ili onakvim - *Mi moramo, Mi možemo, Mi smo dužni* - odbojnost prema akcijama tipa "učinimo nešto zajedno" nije mi potpuno strana kao ni, pretpostavljam, mnogima kod kojih bi profesija, obrazovanje ili nešto treće moglo, prema jednom tipu kriterija, poticati društveni aktivizam i svojevrsnu borbenost u "kritičkom dijalogu s nosiocima moći". Ambivalentnost - koja se izražava, s jedne strane, potrebom za angažiranim djelovanjem pa i "povezivanjem" radi ostvarivanja ciljeva kakav je i onaj postizanja "prepoznatljivosti" etnologije u takozvanoj široj zajednici, a s druge strane kao sumnjičavost prema akcijama s vječitim predznakom "mi" - dio je i ovoga teksta koji sam pisala bez pretenzija znanstvene analize ili donošenja zaključaka: njih ovdje nema kao što nema ni recepta za postizanje medijske prepoznatljivosti etnologa (niti bih ga ja osobno željela imati). Time zapravo ostavljam potpuno otvorenim pitanja koja su, pretpostavljam, vodila organizatore sekcije *Etnologija i mediji*: treba li sudjelovati u medijima i kako, je li važno pisati tekstove koje će čitati i "drugi", treba li sudjelovati u zajedničkim "društvenim" projektima, je li važno nastojati na utjecajnijem položaju znanosti kojom se netko bavi. I na kraju, razmišljam, što bih dalje mogla s — tvrde mnogi, barem u usmenim predajama — neupitnom činjenicom nevidljivosti etnologa? Možda pokušati pisati?

## **MAJA MARTINEC**

Hrvatski radio  
Zagreb

### **DJELOVANJE ETNOLOGA U UREDNIŠTVU NARODNE GLAZBE HRVATSKOG RADIJA**

Uredništvo narodne glazbe djeluje u sklopu glazbenog programa Hrvatskoga radija.

Mi smo dio glazbenog programa i s jedne strane smo svojim emisijama i ograničeni jer je prije svega cilj sama glazba. A osnovni je cilj i programska funkcija Uredništva narodne glazbe istraživanje, prikupljanje, obrada, dokumentiranje, popularizacija i prezentiranje narodne glazbene tradicije. Programska funkcija Uredništva narodne glazbe je prezentiranje ukupnog fundusa hrvatske narodne glazbe i tradicijske narodne kulture i stvaralaštva, zatim sve ostale baštine: etnografske, etnomuzikološke, regionalne, uključujući i umjetničko autorsko stvaralaštvo u području narodne glazbe. Svojim emisijama uredništvo narodne glazbe obuhvaća područje hrvatske i svjetske narodne glazbe, glazbu hrvatskih nacionalnih manjina u europskim državama i glazbu nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Emisije su glazbene ili glazbeno-govorne. Sva prikupljena ili na temelju toga proizvedena glazba dokumentirana je i namijenjena je uredništvu, ali je dostupna i za izvedbu u radijskom programu, emisijama drugih uredništava, u emisijama informativnog programa i za međunarodnu radijsku suradnju i razmjenu. Postoji nekoliko razina predstavljanja narodne glazbe: razina izvorne narodne glazbe i narodne baštine, zatim umjetnički i autorski obrađene izvorne pjesme i plesovi iz cijele Hrvatske ili njezinih pojedinih regija, razina autorskog nacionalnog stvaralaštva koncertne narodne glazbe u duhu narodnih glazbenih tradicija i razina amaterskog narodnog glazbenog stvaralaštva, novo uglazbljene pjesme. Osim brojnih glazbenih emisija s različitih nosača zvuka ili emisija uživo, svakodnevno se emitiraju emisije iz hrvatske narodne baštine. To je skupni naziv planiranog godišnjeg ciklusa glazbeno-dokumentarnih emisija u kojima se predstavlja izvorna narodna glazba i narodna baština, odnosno pjevano, svirano, običajno narodno blago. Ove glazbeno-dokumentarne emisije jedna su od temeljnih, funkcionalnih i programskih djelatnosti Uredništva narodne glazbe, jer se u njima predstavlja dokumentarna glazba i govorna građa prikupljena terenskom tonskom obradom kazivača, pjevača i svirača. Imam podatak da godišnje ostvarujemo oko 60-tak terena. Istraživanjem, snimanjem, obradom i dokumentacijom tako snimljena glazba se objavljuje kao matrica i na mnogim nosačima zvuka, čime se ostvaruje i vlastita glazbena produkcija, ali i suradnja s drugim

medijima i radijskim kućama u Hrvatskoj i inozemstvu. Emisije *Iz hrvatske narodne baštine* u svom govornom dijelu obrađuju i predstavljaju godišnje i životne običaje, svakodnevni seoski život, pojedine isječke iz duhovne i materijalne narodne kulture i to tako da su slušateljima jasno, jezgovito i zanimljivo predstavljeni. Upravo u tom dijelu glazbeno-govorne emisije potrebna je Uredništvu narodne glazbe i suradnja etnologa. Glazbeni program u okviru ovakvih radijskih emisija ima mjesta za djelovanje etnologa tijekom terenskog istraživanja, izbora teme, kazivača ili suradnika, zatim pripreme izvođača i kazivača u selima i snimanja razgovora, te pri obradi prikupljenog terenskog materijala kao i pripremi za montažu emisije. Emisije *Iz hrvatske narodne baštine* osim navedenih tema predstavljaju i djelovanja kulturno-umjetničkih društava, prate smotre, festivale, stručne skupove i predstavljaju druge djelatnosti vezane uz folklor, izložbe, predavanja, promocije, publikacije i prezentacije rada kolega etnologa, etnomuzikologa iz drugih institucija. Većina emitiranih emisija je dokumentirana, pa se etnografski podaci o nekoj temi ili istraženom terenu mogu dopuniti što može koristiti i kazivačima u očuvanju tradicije. Tijekom Domovinskoga rata Uredništvo narodne glazbe je svojim emisijama pratilo i život prognanika, njihov prilagođeni, novi osobni život i nastavljanje tradicije izvan seoske zajednice. Te su radijske emisije slušane i u područjima koja su bila okupirana i ljudima koji su slušali običaje i pjesme svojega kraja davale su osjećaj duhovne pripadnosti, premda ta područja neko vrijeme nisu bila dijelom Hrvatske. Slušajući priloge o običajima, mnogi su ljudi i sami dopunjavali govorne priloge u emisiji javljajući se telefonom ili pismom i opisujući običaje prema svojem sjećanju, što je osim vlastitog ispitivanja terena bila i dragocjena obavijest i poveznica s ljudima iz drugih sela, bilo da su u to vrijeme živjeli u tom selu, ili su bili smješteni negdje drugdje diljem Hrvatske. Posljednjih nekoliko godina posvećuje se pozornost obnavljanju seoskog života, ponovnom pokretanju kulturno-umjetničkih društava, obnavljanju nekih običaja, a u svemu tome su dragocjeni i tonski zapisi pohranjeni na radiju. U nekim krajevima Hrvatske etnolog u sklopu Uredništva glazbenog programa može djelovati istraživanjem, prikupljanjem i prezentacijom snimaka u emisiji. Da bi taj dio posla uopće bilo moguće provesti, treba doslovce obilaziti selo od kuće do kuće, upoznavati ljude, nagovarati ih da se uz svoje obiteljske i godišnje poslove otvore, da otvore svoja sjećanja iz prošlosti, da shvate vrijednost bilježenja tih vlastitih i skupnih sjećanja i, što je vrlo često, da zanemare ismijavanje jednog dijela svojih suseljana. Kad se ljudi otvore i kad se pokrenu, onda uglavnom sami okupe oko sebe druge koji znaju, koji se sjećaju ili koji žele naučiti i sudjelovati u bilježenju tih podataka i običaja iz prošlosti da bi vrijedne dijelove tog razdoblja oživjeli, privukli i mlade koje to, premda to rijetko priznaju, zanima te rado slušaju svoj doprinos u emisiji.

Uredništvo narodne glazbe je pokrenulo i projekt snimanja u krajevima iz kojih dosad ima vrlo malo snimljene glazbe i dokumentiranih emisija, što je isto tako poticaj i potreba za djelovanje etnologa unutar Uredništva u okviru glazbenog programa Hrvatskog radija.

## **MIROSLAVA HADŽIHUSEJNOVIĆ-VALAŠEK**

Hrvatski radio  
Zagreb

### **VOLIM RADIO!**

#### **Kojim putem?**

U jednom neformalnom razgovoru s urednikom Aleksejem Pavlovskim predloženo je da tekst moje diskusije na kongresu etnologa zamijenim konkretnom problematikom: radijom kao medijem u okviru Uredništva narodne glazbe te ulogom i mogućnostima djelovanja etnomuzikologa putem radija. Tema jako zanimljiva i činila mi se vrlo prihvatljiva. Povod ovom prijedlogu bio je i moj rad na pripremanju preko 350 emisija iz ciklusa *Iz hrvatske narodne baštine* i rezultati moga terenskog rada u Slavoniji, Baranji i Srijemu, te Kordunu, o kojemu Redakcija narodne glazbe i običaja HRTV radi posebnu emisiju. Znači ljudi iz medija i znanosti prepoznali su zanimljive i korisne aktivnosti jednog etnomuzikologa putem radija, konkretno Uredništvo narodne glazbe Hrvatskoga radija, što je potaklo zanimanje za šire i drukčije aktivnosti koje omogućava radio kao medij. .

Nakon početnih razmišljanja i priprema osjetila sam se nedovoljno kompetentnom da govorim o radiju u širem kontekstu, o njegovoj ulozi u društvu, zadacima, nastojanjima, njegovoj odgojnoj i obrazovnoj funkciji, koncepciji i strukturi programa itd. prije svega zato što se problematikom radija nisam ni praktički niti teorijski bavila, što surađujem samo s jednom redakcijom (8 godina). Kao vanjski suradnik Uredništva narodne glazbe pokrivam područje glazbene baštine u prvom redu Slavonije, ne sudjelujem u razradi koncepcije i sadržaja programa, fizionomije pojedinih emisija, značaju i podrijetlu reproduciranih glazbenih brojeva, stilskim značajkama različitih, posebno suvremenih glazbenih pravaca, o tzv. narodnoj glazbi i dr. Kao vanjski suradnik ne prisustvujem redakcijskim sastancima, a svoje primjedbe iznosila sam dosad samo u prijateljskim razgovorima.

#### **Uredništvo i teren**

Kao etnomuzikologu bilo mi je moguće prilagoditi se jedino terenskom radu Uredništva narodne glazbe s ciljem skupljanja folklorne glazbe jer sam i sama željela i nastojala težište svoga rada posvetiti melografiji.

Terenska su snimanja bila i unatrag 20 i 30 godina - sve je ovisilo o zanimanju urednika i njegovim odnosom prema terenu. Tako u Slavoniji ima nekoliko lokaliteta s većim brojem snimaka, folklorne skupine često su se snimale u doba Međunarodne smotre folkloru u Zagrebu ili na drugim smotrama, što je i danas praksa. Na terenu su se najčešće snimali oni programi KUD-ova koji su sami predložili, a to su najčešće oni koje redovno ili s manjim izmjenama izvode već generacijama na smotrama. Vrlo rijetko se snimalo u mjestima gdje nije bilo organiziranog rada, a i to zbog istaknutih pojedinaca (uglavnom svirača) prema informacijama, odnosno preporukama s terena. Iako ne mogu elaborirati sve povode i rezultate prijašnjih terenskih snimanja u Slavoniji, prema signaturama i godištima iz kartoteke fonoteke radija mogu ustvrditi sljedeće:

- mnogo je snimaka starih 30 i više godina,
- do 90-ih je bio zastoj u snimanju na terenu oko 15 godina,
- snimane su uglavnom smotre, KUD-ovi i folklorne skupine,
- snimana je samo svjetovna folklorna glazba, vokalna i instrumentalna,
- postojala su mnoga tzv. *bijela područja* u Slavoniji a i drugim dijelovima Hrvatske iz kojih uopće nema snimljene glazbene građe.

To su bili temelji na koje sam postepeno nadograđivala i proširivala plan terenskih istraživanja i snimanja prema novim sadržajima i lokalitetima, obogaćujući tematski i glazbene emisije ciklusa *Iz narodne baštine Slavonije i Baranje* koje pripremam za Prvi program Hrvatskog radija.

Kako se uspostavom hrvatske države promijenio odnos prema religiji i kako se pojam *folklorloga* proširio na oblike pučke crkvene baštine, u terenska snimanja uključila sam i pučke duhovne sadržaje. Razlog nije samo u funkciji tih pjesama u životu vjernika, načinu spontana prenošenja, u njihovoj tradiciji koja je obilježila naraštaje, nego i u činjenici da ta vrsta narodne baštine naglo nestaje, možda čak i brže od svjetovne. Često se čuje na terenu da *časne sestre dolaze sa svojim harmonijama i tjeraju nas da pjevamo kako one sviraju*, da poplava izvornih već popularnih pjesama i novih šansona za mlade istiskuju baštinu do nestajanja. Među povratnicima u Podunavlju crkvena se pučka baština čak povukla pred pjesmama iz drugih područja u kojima su boravili za progonstva.

Modi prigodnih crkvenih pučkih pjesama priklonili su se mnogi pjevači zabavne glazbe i tamburaški sastavi čije se snimke vrte na radiju u doba crkvenih blagdana, dok se terenske snimke rijetkih starih pjesama, koje na temelju poznavanja građe i literature nastojim pronaći i oživjeti na terenu, mogu uglavnom čuti samo u glazbeno-govornim emisijama.

Drugo zanemareno područje u terenskom radu Uredništva narodne glazbe je dječje glazbeno-folklorno stvaralaštvo. Iako se već desetljećima održavaju smotre dječjeg folkloru pri većim folklornim smotrama u Slavoniji, u fonoteci Hrvatskoga radija gotovo da i nema snimaka dječjih glasova. To je za mene kao dobrog poznavatelja dječjeg folkloru i bivšeg pedagoga bio novi izazov. Zato kad pripremam snimanje na



terenu (što mora biti najmanje dva mjeseca ranije) s odgovornim osobama (voditelj, predsjednik, učitelj...) ugovorim sadržaje, tj program koji će se snimati.

Taj se program dostavlja uredništvu telefaksom ili poštom, a sastoji se od:

- programa koji izvodi KUD ili skupina (svjetovni),
- crkvenih pučkih pjesama (stariji pjevači),
- dječjeg folklora (igre i pjesme),
- nevezanih skupina starijih pjevača i kazivača radi izravnog prisjećanja na sadržaje koje amaterska skupina ili KUD nemaju na svom programu.

Ono što je osim količine skupljene građe i njihove pripadnosti pojedinoj vrsti glazbe također važno, to je područje ili lokalitet kojem pripada. Nakon analize postojećih snimaka, prije pet godina zacrtala sam plan prema kojemu je trebalo pokriti i ona područja iz kojih nije bilo terenskih snimanja. Prema tom planu već je dosad u vrsnoj izvedbi snimljeno mnogo različitih i originalnih primjera folklorne glazbe u okolici Nove Gradiške, Virovitice, Srijema, županijske Posavine i dr. Terenski se prema planu snima i dalje.

Kako je tijekom proteklih 5-6 godina vrsno snimljena velika količina građe (snima se tonskim kolima i stereo magnetofonom) postupno se izabire, presnimava, montira, izrezuje i signira svaki glazbeni broj koji se u posebnim kutijama kao trajna snimka pohranjuju u fonoteku radija. Taj vrlo zahtjevan i opsežan posao uz ispisivanje svih podataka na arhivskim karticama za snimke koje sam snimila u Slavoniji, Kordunu i Gorskom kotaru moj je dodatni posao. Prema mojoj gruboj procjeni u Slavoniji je snimano u preko 50 lokaliteta i skupljeno preko 500 glazbenih brojeva; u Kordunu je snimljeno oko 150 primjera folklorne glazbe, a u Gorskom kotaru oko 60. Mnogi snimljeni materijali, neki i duže od 5 i više godina čekaju još uvijek obradu i arhiviranje. (O terenskom radu drugih djelatnika uredništva nemam podataka.)

### **A teren?**

Moguće je pitati se što od boravka terenske ekipe Hrvatskoga radija, ima teren, KUD, skupina, selo, općina, župa, regija, mogući lokalni mediji. Dosad, ako se teren dobro pripremi tj. animira, terenska je ekipa (od 2 do 7 ljudi) uvijek bila dobro primljena i ugošćena u onim mjestima gdje je postojao organizirani rad i gdje se unaprijed znalo što će se i kako snimati. Izazov su upravo oni lokaliteti o kojima se nije ništa znalo ili su pribavljene samo šture informacije. Na takvim područjima ili mjestima organizirana su tzv. "pilot istraživanja" da bi se otkrivali mogući postojeći, još nepoznati folklorni sadržaji i glazbeni primjeri. Često se u mjestima u kojima godinama djeluje KUD sa svojim "umjetničkim" voditeljima tek se u kontaktu s pojedincima ili manjim skupinama otkrivaju najvredniji izvorni sadržaji. Tako sam na terenskim snimanjima pobudila sjećanje na već zaboravljene običaje i igre s jedinstvenim glazbenim primjerima, koji su nakon našeg snimanja postali dio programa folklorne skupine. Od mnogih takvih primjera iz Slavonije izdvajam: križarice u Podvinju, svadbene pjesme u Forkuševcima, korizmene igre mladih u Retkovcima i Lovasu.

Najnoviji i najpsežniji primjer mojih terenskih istraživanja u suradnji s Uredništvom narodne glazbe Hrvatskoga radija je tzv "Projekt Kordun". Sam naziv govori o planskom radu na različitim poljima istraživanja, metodama rada, obrade i revitalizacije folkloru i etnološke baštine na tom desetljećima zanemarenom području uz cestu Karlovac-Plitvice. Započelo je 1998. a nastavilo se 2000. godine snimanjem glazbenog programa KUD-ova *Korane* iz Slunja i *Izvora* iz Rakovice. Kako su ta dva društva uspješno oblikovala svoj program još u progonstvu i obnovila nošnje i instrumente, urednik redakcije Vasilj Sikorski poveo je i mene na dogovor za snimanje. Konfiguracija terena, zemljopisni položaj, saznanja o povijesti i sadašnjosti ovoga područja potakli su moj istraživački poriv. Nakon obilaska terena i razgovora sa žiteljima uspjeli smo skupiti kazivače, pjevače i svirače u nekoliko mjesta i već smo nakon mjesec dana prvi put snimali. Otad aktivnosti na Kordunu ne prestaju. Osnovana su dva KUD-a u Cetingradu i Lađevcu, ženska pjevačka skupina u Drežnik Gradu, zaživjela je posebno koncipirana priredba *Folklorni susreti Korduna*. U obnovljenim nošnjama i svojim kordunskim samicama, izvornim plesovima i pjesamama kordunske skupine plijene pozornost na svim nastupima. Osnovana je i udruga *Folklorni susreti Korduna*, a u Zagrebu je u okviru 10. Pasijske baštine 2001. održano glazbeno-scensko događanje *Kordunski Uskrs* s popratnom izložbom *Kordunska Golgota*. U tijeku su i stručne obrade kordunskih nošnji, arhitekture, glazbe, plesova i običaja.

Valja zabilježiti i važnost ovih djelatnosti za povratnike, posebno u ovim izoliranim i tijekom prošlosti zapostavljenim područjima. Primjećuje se da prisutnost Hrvatskoga radija na terenu mnogo znači za njihovu duhovnu stabilnost, njihovu radost otkrivanja vlastitih vrijednosti putem tradicije, čiji su izravni nositelji. Mnogo im znače i emisije iz ciklusa *Iz hrvatske narodne baštine* kojima se, putem Prvoga programa Hrvatskoga radija vezuju sa svojom brojnom dijasporom u prekomorskim zemljama. Osim toga svojim izvornim sadržajima i izvedbama kordunske su skupine osvježenje na svim smotrama gdje nastupaju, pa i na Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu godine 2001. Hrvatski radio je pokrovitelj njihovih priredbi, a Uredništvo narodne glazbe snima i medijski prati događaje i sudjeluje u realizaciji nosača zvuka koji se najčešće objavljuju na temelju radijskih snimaka.

Pohvalno je što povratnici na Kordun i nakon pet godina progonstva i svih nedaća i gubitaka nisu zaboravili svoju predajnu kulturu te se ovo područje može smatrati svojevrsnim rezervatom kakvih ima malo u našoj domovini.

### **Program i teren**

Iako dosadašnji urednici radija i televizije (Duško Radić, Marija Nemčić) u svojim planovima i izjavama ističu važnost terenskih istraživanja i čuvanja folklorne baštine, folklorna glazba u izvornom izvođenju zapostavljena je u programu. Terenske snimke, iako se uredno dokumentiraju i pohranjuju u fonoteku, mogu se čuti ponajviše u emisijama *Iz hrvatske narodne baštine*, koje s tematski usmjerenim tekstom čine jednu cjelinu. Teško ili gotovo nikako ne uvrštavaju se u druge radijske emisije, a

posebna emisija izvorne folklorne glazbe ne postoji. Prema mojim znanjima na temelju terenskoga rada i kontakata s lokalnim radiopostajama, autentični izvođači ni na lokalnoj razini gotovo da i nemaju svoj medijski prostor. Ne samo to, lokalne radiopostaje u posljednje vrijeme rijetko snimaju na terenu, nemaju vrsnih snimaka izvorne folklorne glazbe, a i ne traže od Hrvatskoga radija presnimke sa svog terena. Veću pozornost terenskim snimkama (uglavnom KUD-ova) posvećuje Radio Osijek, koji ima na tom području veliko iskustvo i odgojene slušatelje.

Razlog takvu odnosu prema terenskim snimkama može se naći i u kvaliteti izvođenja, koja prema standardima uredništva ne odgovara zahtjevima suvremenog slušateljstva. Drugi, možda još važniji razlog je u dugogodišnjem odgoju glazbenog ukusa slušatelja tzv. *kvazi* narodnom glazbom. Doduše nije mi poznato je li u medijskom ili teorijskom smislu dokazano što je, a što nije narodna ili folklorna glazba, ali želim primijetiti da na tom području ima mnogo nejasnoća. Pod narodnu glazbu u radijskom programu trpaju se prije svega obrade folklorne glazbe za različite ansamble s potpisom nekolicina obrađivača koji su takvoj glazbi izborili statusno mjesto u hrvatskom radijskom prostoru. Ne sumnjajući u stručne kvalifikacije tih obrađivača, u estetsku kvalitetu tako obrađenih glazbeno-folklornih tema, dominiranje ovakvog zvuka na radio valovima duže razdoblje odgojila je publiku za koju se danas smatra da ne prihvaća izvorni glazbeni zvuk. (Upravo njegovanju izvornog folklornog zvuka pojedinih područja kao jedinstvenoj i neponovljivoj vrsnoći našeg folkloru trebalo bi, prije nego što nestanu posljednji izvorni nositelji folklorne baštine, posvetiti punu pozornost). Istim putem krenuli su i različiti ansambli, vokalni i vokalno-instrumentalni, od koji su neki postali sinonim za kvalitetu i nametnuli se kao "stručnjaci" za sva naša folklorna područja, bez obzira na stilske i interpretativne specifičnosti.

Valja upozoriti da ove vrste tzv. narodne glazbe u fonoteci radija ima najviše, jer danas svaki malo spretniji glazbeni sastav može izdati nosač zvuka i prosljediti ga u uredništvo narodne glazbe. Doduše, sve to prolazi kroz filter urednika zaduženih za pojedina glazbena područja i vrste te oni s višegodišnjim iskustvom oblikuju svoje viđenje glazbenog programa, sadržaj i strukturu pojedinih emisija, a i programa uredništva u cjelini.

Veliki dio programa zauzima tzv. autorska narodna pjesma, koja se uporno razmnožava već cijelo desetljeće. Tijekom proteklih godina eksponirale su se pojedine skupine i pojedinci svojim stilom glazbe i izvedbe koje postaju uzor i čime ravnaju ukusom slušatelja. Nema dovoljno pokazatelja o tome što se na terenu prima i što zahtijeva slušateljstvo. Razne *top liste* ili *želje slušatelja* uglavnom postoje na lokalnim radiopostajama i pokazatelji su lokalnoga ukusa. U programu Uredništva narodne glazbe Hrvatskoga radija nema takve niti slične emisije, već urednici sami stvaraju program, konzultirajući se međusobno, izbjegavajući prema osobnom kriteriju *bofl*, ili *ljigu*. Prema tome urednici Uredništva narodne glazbe imaju veliku odgovornost pri formiranju ukusa prosječnog slušatelja i afirmaciji pojedinih izvođača.

U nekoliko se zadnjih godina 20. stoljeća na medijskoj sceni pojavila tzv. *emo glazba*, koja dosad vrlo polagano osvaja glazbeni prostor i Hrvatske i radioprograma.

Čini se da ni urednici ni glazbenici nisu još otvoreno porazgovarali o toj temi i o toj glazbi, koja pokušava iznjedriti neke nove / stare vizure, pritajene ritmove i suzvučja koja bi nas (bez obzira na moguće vanjske utjecaje) približila nekom našem iskonu koji su razni obrađivači proteklih desetljeća vješto umatali u celofan.

Ovo je bio samo kratak osvrt na neke teme sa željom da uredništvo, osim zatvorenih sastanaka bar jednom mjesečno organizira stručne sastanke s raspravama o glazbenom programu, o tzv. narodnoj glazbi, terenskom radu te da uključi i suradnike koji su samo svojim statusom vanjski, ali koji svojim znanjem, stručnošću i vremenom uvelike pridonose radu redakcije; to su visokoobrazovani stručnjaci s područja glazbe, etnologije, povijesti umjetnosti... Oni vole svoj posao i imaju što reći!

### **Volim radio!**

Na kraju mi je ostalo samo toliko da naznačim što za mene znači suradnja s Uredništvom narodne glazbe Hrvatskoga radija, odnosno koje mogućnosti ova suradnja pruža jednom etnomuzikologu. Kao prvo moram ustvrditi da sam ja etnomuzikolog zahvaljujući objavljenim radovima (tridesetak) i magistarskoj radnji iz povijesti folklorne glazbe u Slavoniji, ali nisam teoretičar, nego praktičar, zbog svoje pedagoške djelatnosti. Uvijek sam bila "samostalni strijelac", financirala i planirala sama svoje znanstvene i stručne radove i onda, nakon mog umirovljenja i pedagoških obaveza, dogodio se radio. Jedini mi je dao teren koji sam oduvijek voljela, dao mi je iskrene i prave ljude, omogućio mi je da drugujem i spašavam ono što mislim da je naše biće - stoljetnu dušu i zadovoljstvo našega naroda - dao mi je da se na terenu, u redakciji, u režiji osjećam kao kod kuće. A to je za mene, koja u poznim godinama s mladenačkim žarom skupljam, čuvam i volim našu izvornost, zaista mnogo. Zato "volim radio"!

## ALEKSEJ GOTTHARDI-PAVLOVSKY

Hrvatska televizija  
Zagreb

### ETNOLOGIJA I (HRVATSKA) TELEVIZIJA

Televizija je nedvojbeno još uvijek vrlo jak i utjecajan medij. Tomu u prilog najbolje svjedoči činjenica da svaka vladajuća politička stranka ili većina, bilo gdje u svijetu, želi kontrolirati barem jednu od televizijskih kuća, odn. državnih programa. Putem televizijskog programa može se utjecati na mišljenja i stavove ljudi, a i već samo pojavljivanje u njemu pridaje nečemu društvenu važnost i težinu. Drugim riječima, svaki društveni čimbenik koji želi vidjeti rezultate svojeg rada i postojanja, mora se — ne samo jednom ili katkad, već učestalo — pojavljivati na televiziji. Analogno tomu i hrvatskoj etnologiji (pod logičnom pretpostavkom da se ipak smatra društvenim čimbenikom) potreban je kontinuirani kontakt s televizijskim medijem.

Što se tiče zastupljenosti rezultata i stavova hrvatske etnologije u programu Hrvatske televizije, produkcijski još uvijek najjače televizijske kuće u Hrvatskoj, ne moramo biti sasvim nezadovoljni, iako ni posvemašnje zadovoljstvo ne bi bilo na mjestu. Naime, hrvatski etnolozi imaju ondje određen prostor za djelovanje, a/ali on je daleko od idealnog. Obrazovni i Dokumentarno-povijesni program HTV-a povremeno emitiraju emisije, čak i serije (poput *Zagonetnog mita* urednice i scenaristice Lade Džidić i redateljice Nane Šojlev), čije se teme tiču naše struke, no to ne čine sustavno i kontinuirano. Rad i mišljenje pojedinih etnologa znaju ponekad biti predstavljeni i u nekim informativnim i govorno-zabavnim emisijama (poput *Latinice*), no to se također zbiva relativno rijetko. U svakom slučaju, u Dokumentarno-povijesnom, Obrazovnom i Informativnom programu nema zaposlenih etnologa na uredničkim i novinarskim poslovima — niti u stalnom radnom odnosu, niti kao stalnih vanjskih suradnika. Etnolog se pojavljuje samo povremeno, kao stručni suradnik ili kao intervjuirani stručnjak u emisiji.

Međutim, u programskoj proizvodnji HTV-a ipak postoji jedna programska podjedinica, koja kontinuirano proizvodi emisije tematski vezane uz našu struku i na čijem je čelu kao urednik već nekoliko godina upravo diplomirani etnolog — autor ovih redaka. Ta se (pod)redakcija od svojeg osnutka do danas nalazi u Zabavnom programu HTV-a (danas u sklopu uže programske jedinice, Redakcije glazbeno-mozaičnog programa), no ipak ne proizvodi emisije zabavnog karaktera. Njezinu redovnu proizvodnju — 24 emisije godišnje - čine polusatne dokumentarne, popularno-

znanstvene, igrano i glazbeno-dokumentarne emisije etnografskog sadržaja i etnološke interpretacije (koja je katkad iznesena eksplicitno, a katkad implicitno). Uz njih se rade i televizijski prijenosi pojedinih folklornih manifestacija (tipa smotri folklor), odn. koncerata folklornih ansambala, uz prateći komentar etnologa. Iako je još 1992. godine, zbog unutarnje reorganizacije, formalno izgubila dotadašnji status redakcije, ta se programska podjedinica na HTV-u i dalje tradicionalno (i neslužbeno) interno naziva Redakcijom narodne glazbe i običaja<sup>1</sup>.

Čitavo vrijeme svojeg postojanja, od osnutka do danas, Redakcija konstantno surađuje s hrvatskim etnologima i folkloristima — dakle, s odgovarajućim stručnjacima. Oni se pojavljuju kao scenaristi ili koscenaristi, kao stručni suradnici i savjetnici. U svakoj emisiji u kojoj su angažirani, mogu izreći ne samo svoja znanja već i stručne stavove — neizravno, odabirom sadržaja koji se snimaju, te izravno, izjavama pred kamerom i/ili pratećim spikerskim tekstom (komentarom) emisije.

Hrvatski etnolozi, dakle, uistinu mogu biti zadovoljni što postoji institucionalizirani prostor za pojavljivanje u programu još uvijek najjače televizijske kuće u zemlji. Na žalost, postoje i brojni razlozi za nezadovoljstvo. Dio leži na strani Hrvatske televizije, a dio — otvoreno valja reći — i u samih etnologa.

Položaj Redakcije narodne glazbe i običaja (zovimo je zasad tako) unutar struktura HTV-a nije bajan. Unatoč ugledu relativno vrsnog tv-proizvođača i unatoč više-manje dobrim ili barem pristojnim rezultatima, ta se Redakcija od samoga osnutka pa sve do danas nalazi na margini programskog i proizvodnog interesa HTV-a. Njezine se redovne emisije ne emitiraju u udarnim terminima i proizvode se s proračunom koji baš i nije poticajan za “velika i hrabra djela”.

<sup>1</sup> Zbog prostornih ograničenja ovoga teksta, svega nekoliko osnovnih podataka:

- 1966.g. dotadašnji voditelj tamburaškog orkestra ansambla *Lado*, Božo Potočnik, dolazi u Zabavni program TV Zagreb, na poziv njegova urednika Saše Zalepugina, negdašnjeg direktora *Lada*.
- tijekom narednih 26 godina pod uredništvom Bože Potočnika proizvode se glazbene emisije s narodnim pjesmama u interpretaciji pojedinih solista, orkestrara ili folklornih skupina (dakle u obradi ili u izvornom obliku) i dokumentarni filmovi, odn. emisije s prikazima pojedinih segmenata pučke predajne ruralne i urbane kulture Hrvatske i tadašnje Jugoslavije, te Hrvata u drugim zemljama. Radi se i zabavni program, čiji je cilj popularizirati tada medijski relativno zapostavljenu tamburašku glazbu. Pojedine emisije osvajaju i međunarodne televizijske nagrade.
- na inicijativu B. Potočnika, a nakon prolaska više vanjskih suradnika, u Redakciju 1990. godine dolazi prvi diplomirani etnolog (Aleksej Gotthardi-Pavlovsky).
- 1992. godine Božo Potočnik odlazi u mirovinu, a urednikom Redakcije postaje televizijski redatelj Igor Michieli, koji je dotad režirao velik broj njezinih emisija. Pod uredništvom Michielija, a u suradnji s Gotthardi-Pavlovskim, program Redakcije se više okreće filmskom, tj. dokumentarnom televizijskom izrazu, a proizvodnja glazbenih emisija s obradama narodne glazbe u izvedbi profesionalnih izvođača gotovo se potpuno napušta. Emisije Redakcije relativno se uspješno šalju na filmske festivale - *Dane hrvatskog filma* (neke osvajaju i nagrade), te na međunarodne televizijske festivale i festivale etnografskog filma (također uz nagrade i priznanja).
- sredinom 1990-ih, nakon jedne od audicija Redakcije, za suradnicu dolazi Ljiljana Šišmanović, koja uz manje prekide u Redakciji ostaje do danas, obavljajući uredničke i scenarističke poslove. Nekoliko emisija Redakcije sama i režira. U Redakciji (također od sredine 1990-ih do danas) radi i poslovna tajnica Žaklina Komljen.
- 1997. godine Igor Michieli odlazi u mirovinu, a uredničke ingerencije nad Redakcijom u preuzima A. Gotthardi-Pavlovsky (uz urednički doprinos Ljiljane Šišmanović). Nastavlja se dotadašnja programska politika, uz još veći naglasak na problematiku pristupu obrađivanih tema.

Vremenski prostor od svega nekoliko dana za pripremu emisije možda može zadovoljiti njezine tehničke zahtjeve, ali u većini slučajeva nije dovoljan za bolje i potpunije upoznavanje njezinih autora sa sadržajem koji treba predstaviti. Ni šest dana snimanja (u što je uključen i put), koliko po standardima HTV-a pripada proizvodnji polusatnih dokumentaraca, nije uvijek dovoljno da se napravi uistinu ozbiljan proizvod — etnološki vjerodostojan i televizijski zanimljiv.

Uvijek isti termin od 30 minuta trajanja emisije njezinim autorima ne pruža uvijek dovoljno prostora za kvalitetnu prezentaciju i interpretaciju pojedinih tema. Nije slučajno u mnogih svjetskih televizijskih kuća standardna dužina dokumentarnih i popularno-znanstvenih emisija 50 minuta. Međutim, 30-minutno trajanje Redakcija je naslijedila iz doba kad je pretežno proizvodila glazbene emisije, kojima je taj termin bio primjereniji. Povećanje trajanja emisija povlačilo bi za sobom i povećanje troškova njihove proizvodnje, kao i promjene u shemi emitiranja, a za sve to na HTV-u trenutno nema interesa — zbog (navodne) financijske oskudice, a možda i zbog prosudbe da te emisije ionako gleda relativno mali broj ljudi (barem prema statistikama HTV-a).<sup>2</sup>

Što se Hrvatske televizije tiče, valja znati da je — zbog naslijeđa iz prošlih vremena, novijih i starijih - to još uvijek jedno mastodontsko glomazno poduzeće s "klasično" usporenom i usporavajućom administrativnom organizacijom, usto još i opterećeno višegodišnjim nedostatkom kvalitetne i funkcionalne kadrovske, financijske i valorizacijske politike u gotovo svakom svojem segmentu. Negativna selekcija logična je posljedica takva stanja, a problemi koji iz svega toga proizlaze, osjećaju se gotovo na svakome koraku proizvodnje programa HTV-a. Naravno, osjećaju ih i oni koji s tim poduzećem surađuju.

Stoga su hrvatski etnolozi u pravu kada tvrde da njih i njihove kazivače koji su za pojedina snimanja angažirani, HTV podcjenjuje niskim honorarima, pomanjkanjem kućnog odgoja pojedinih svojih zaposlenika, te površnim odnosom prema onome što emisijom valja reći, što je, naravno, zbog pomanjkanja znanja u osoba s televizije koji u suradnji s etnologom moraju emisiju napraviti. Međutim, jesu li ikad etnolozi razmislili i o tome da dio njihovih nesuglasica s HTV-om, i uopće s televizijom kao medijem, može biti i rezultat pomanjkanja njihova vlastitog znanja o zanatskim principima osmišljavanja i realizacije televizijske proizvodnje? Koliko su to gledateljima zanimljivih, problematski postavljenih, te moderno i dinamično koncipiranih tema, odn. projekata hrvatski etnolozi do danas ponudili (Hrvatskoj) televiziji?

Naime, čitavo etnološko školovanje, a dobrim dijelom i kasniji rad, počivaju na mediju pisma, a ne (pokretne) slike. Literaturom — dakle, pisanim tekstom — služimo se tijekom studija i poslije, a najveći postotak rezultata etnološkoga rada izražava se također pisanim tekstom. Malo je etnologa u Hrvatskoj koji tijekom svojeg profesionalnog

<sup>2</sup> Trenutna gledanost emisija narodne glazbe i običaja, prema HTV-ovim procjenama (dobivenim na principu anketiranog uzorka) iznosi do 8%, što i nije tako loše s obzirom da se radi o terminu emitiranja subotom u 12.30 sati (dok "plafon" gledanosti programa HTV-a iznosi oko 40%, što postižu emisije poput središnjeg *Dnevnika* ili *Latinice*), ali je ipak riječ o, matematički gledano, relativno malom broju gledatelja.

rada uspiju (ili uopće, imaju potrebu) svladati izražavanje filmskom i televizijskom slikom. Ta je činjenica još poraznija kad se prisjetimo da je vizualna antropologija u svijetu već odavno poznata i priznata znanstvena disciplina.

Osim toga, mnogi su se naši etnolozi navikli izražavati znanstvenim i strukovnjačkim metajezikom, koji je potpuno neprimjeren televizijskoj i uopće novinarskoj prezentaciji.

Moramo biti svjesni činjenice da televizija, kao i svaki drugi medij, ima svoje specifičnosti. Njezina se suština može svesti na (svega) dvije glavne zadaće — informirati i zabaviti. Ovisno o temi te zadaće mogu biti usporedne ili odvojene, no u principu, televizija je to.

Malo toga možemo naučiti s tv-ekrana isto kao što učimo iz knjiga ili predavanja. Budući da se televizijska emisija istodobno izražava slikom i zvukom, količina informacija u jedinici vremena jednostavno je prevelika da bi baš svaka od njih doprla do primatelja i ostala zapamćena. Stoga u našoj svijesti o određenoj temi nakon odgledane tv-emisije ostaje samo poneka informacija. Ako o istoj temi čovjek želi nešto ozbiljno naučiti, mora o njoj nešto pročitati iz knjiga i drugih tiskovina. Televizijski nas program stoga ne može ničemu naučiti. On nas o istome može samo (donekle) informirati.

Televiziju rjeđe gledamo zato što nas baš određena emisija zanima, a češće da se opustimo i rasonodimo. Čak i kad pratimo ozbiljne teme, činimo to zato da bismo se, na neki način, zabavili. Na primjer, već se unaprijed veselimo nekom dobrom dokumentarcu ili pak nekoj dinamičnoj govorno-zabavnoj emisiji o aktualnoj političkoj temi. A o igranim filmovima i serijama da i ne govorimo.

Drugim riječima, televiziju uistinu gledamo samo zato da bismo se zabavili i eventualno, nešto novo doznali — informirali se.

To su sve činjenice kojih bi etnolog i svaki drugi stručnjak trebao biti svjestan kad se upušta u suradnju s nekom televizijskom kućom. Tek kad se na tom odnosu dođe do promjena, i emisije “narodne glazbe i običaja” pomaknut će se s programskih margina HTV-a, koje su, naravno, samo odraz marginalnog položaja hrvatske etnologije u hrvatskom društvu.

Što učiniti? Jedini izlaz iz postojeće situacije nalazi se u osposobljavanju etnologa za rad s medijima. To bi se, naravno, trebalo odvijati još tijekom studija. U međuvremenu, kao i svima onima koji su studij davno završili, pomogli bi i organizirani tečajevi izražavanja etnoloških znanja i stavova novinarskim (tiskovnim i radiofonijskim) i filmskim odn. televizijskim načinom izražavanja. Ne očekuje se da će prvi korak u tom pravcu učiniti sami mediji, stoga bi za organizaciju takva školovanja u Hrvatskoj trebale prije svega biti zainteresirane postojeće etnološke institucije. Na primjer, katedra za vizualnu etnologiju i etnološku prezentaciju pri postojećem studiju etnologije vrijedila bi zlata, uz, recimo, popratne kolegije o oblicima novinarskog izražavanja. Bilo bi dovoljno da se u svakoj generaciji pojave jedna do dvije za to talentirane osobe — za deset godina skupilo bi ih se deset do dvadeset, što je već sasvim dostatan broj.



Što se Hrvatske televizije tiče, nadati se je da će i ona kad-tad izaći iz krize i promijeniti se. Kad čitava država bude gospodarski stabilnija i prosperitetnija, pojavit će se i novaca za veće projekte, pa tako i za one televizijske. Za taj dan i mi moramo biti spremni. Ne moramo strahovati hoće li za nas u medijima biti mjesta. Oni su, jednostavno, gladni sadržaja kojima svakodnevno moraju puniti svoje stranice, odn. minute i sate emitiranja. Stoga, kada im počnemo nuditi uistinu vrsne, zanimljive i njihovu izražavanju prilagođene projekte, ne samo da će nas trebati nego će nas i drukčije tretirati - i mediji i društvo u cjelini.